

विपश्यना

साधकहरूका लागि
प्रेरणा पत्र

बुद्ध वर्ष २५३९

फाल्गुण २०५२

वर्ष ११ अ° ११

धम्मवाणी

कामच्छन्दो च व्यापादो, थीनमिद्दृञ्च भिक्खुनो ।
उदच्चं विचिकिच्छा च, सब्बसो, व न विज्जति ॥

थेरगाथा - ७७

यस साधक भिक्षुसंग कामेषणा, द्वेष, आलस्य, उद्धतता
र संदेह (यी पाँच नीवरणहरू) केही पनि छैन ।

राजकुमार जयसेन

महाराज विम्बिसारका कतिजना रानीहरू थिए र कतिजना सन्तान थिए भन्ने स्पष्ट जानकारी दिने श्रोतको अभाव छ । परन्तु त्यस समयमा प्रचलित राजघरानाको परम्परा अनुसार भगवान बुद्धको सम्पर्कमा आउनु पूर्व युवा अवस्थामा अत्यन्त काम लोलुप हुनुको कारण राजा विम्बिसारका अनेक रानीहरू र सन्तान रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

प्राचीन परम्परागत बाडमयमा विम्बिसारका एक पुत्र, राजकुमार जयसेनको नाम बरोबर आउँछ । जयसेनको माता को थिए? यस सम्बन्धमा कुनै जानकारी छैन परन्तु उनको “भूमिज” नामको मामा भगवान बुद्धको सम्पर्कमा आई भिक्षुसंघमा प्रवजित भएको थियो । साथ साथै एक प्रसंगमा यस्तो पनि उल्लेख भएको छ कि पिता विम्बिसार र मामा भूमिज भगवान बुद्धको शिक्षाबाट लाभान्वित भए तर राजकुमार जयसेन भने सदैव यसबाट बच्चित नै रहे । जयसेन भगवानको सम्पर्कमा आएको कुनै प्रसंग प्राप्त भएको छैन । यसरी कल्याणमयी धर्मबाट अलग हुनुको कारण यो पनि हुन सक्छ कि राजपुत्र हुनाले सतत कामभोगमा लिप्त रहन चाहने व्यक्ति सद्वर्मको निष्कामताले भरीपूर्ण शिक्षाबाट सदैव अलग नै रहन चाहयो । अथवा यस्तो शिक्षा उनलाई मन नपरेको पनि हुन सक्छ । अथवा राजघरानामा पाल्नु हुने अनेक धर्मगुरुहरूमध्ये भगवान बुद्ध प्रति विरोधीभाव राख्ने गुरुजन प्रति राजकुमारको अगाध श्रद्धा थियो कि, यस बारेमा निश्चित जानकारी प्राप्त छैन ।

त्यस समयमा भगवान बुद्ध, महाराज विम्बिसारले दान दिएको वेणुवन कलन्दकनिवापमा विहार गरिरहनु भएको थियो । परन्तु राजकुमार जयसेनले न भगवान बुद्धसंग नै भेटे न उनका कुनै प्रमुख शिष्यहरूसंग नै । शायद उनको गुरुले उनलाई कुनै मिथ्या, चुगली लगाएर श्रमण गैतम मायावी छ, फसाउने विद्या जान्दछ, त्यसैले जो व्यक्तिलाई पनि आशा वशमा पारी शिष्य बनाउँछ भन्ने कुरा लगाएकोले हो कि राजकुमार सदैव भगवान बुद्धदेखि अलग नै रहिरहे । एक समय जयसेन भगवान बुद्धसंग

नभेटि उनको शिष्य श्रमणोद्देश अचिरवतलाई भेट्ने निहुँले शहरभन्दा नजिकै उनी निवास गर्ने बनमा गए । श्रमणोद्देश त्यो व्यक्तिलाई भनिन्छ जो श्रमण बन्ने उद्देश्यले श्रमणको भेष धारणगरी श्रमण जीवन व्यतीत गर्न त्यसको प्रारम्भिक अभ्यास गर्दछ । त्यस्तो व्यक्तिलाई श्रामणेर पनि भनिन्छ । अचिरवत श्रामणेर भएको केही दिन मात्रै भएको थियो । श्रामणेर अचिरवत भगवानले भन्नु भएको धर्मवाणी कंठस्थ गर्दै थियो र त्यस वाणीलाई आशा जीवनमा उतार्ने प्रयत्न गर्दै थियो ।

राजकुमार जयसेन श्रामणेर कहाँगए र एकछिन कुशल मंगलको कुरा गरेपछि एक छेउमा बसे । केही छिनपछि दुवैजना गफ गर्न थाले ।

शायद जयसेन र अचिरवत बीच पहिलादेखि नै चिनाजानी थियो त्यसैले श्रामणेर भनि सम्बोधन नगरीकन उनको पुरानो नाम अग्निवेश नाम लिएर कुरा गर्दै थियो । त्यसबेला प्रचलित एक प्रकारको सम्प्रदाय मान्ने व्यक्तिहरूलाई अग्निवेश भनिन्थ्यो । हुनसक्छ, शायद अचिरवत पहिला त्यस सम्प्रदायका सन्यासी थिए र यी दुई त्यस समयदेखि नै परिचित थिए ।

त्यस समयमा अग्निवेश्यायन भन्ने ब्राह्मणहरूको गोत्र पनि थियो, यसै गोत्रलाई कुनै क्षत्रीय जातीले पनि अपनाएको थियो । अतः यी श्रामणेर त्यस ब्राह्मण वा क्षत्रीयमध्ये कुनै एक कुलको हुनाले उसलाई भगवान बुद्धले समेत अग्निवेश (अग्निवेस्सन) नामले नै सम्बोधन गरेको पाइन्छ ।

जे होस कुराको थालनी गर्दै राजकुमार जयसेनले सोध्यो, “अग्निवेश, मैले सुनेको थिएँ कि भिक्षु प्रमादरहित र संयमित रहेर जीवन जीउने प्रयत्न गर्दछ र नितान्त रूपमा चित्तएकाग्रता प्राप्त गर्दछ । के यो सत्य हो ?”

अग्निवेशले उत्तर दियो -

“हो, यो एकदम सत्य हो ।”

त्यस समयमा प्रचलित एक मान्यता अनुसार चित्त एकाग्रता को निर्वितर्क, निर्विचार अवस्था कुनै हालतमा प्राप्त हुँदैन भन्ने

थियो । शायद जयसेनको गुरु पनि यसै मान्यतालाई मान्दथ्यो । अथवा आप्पी चञ्चल चित्त एक क्षण पनि निर्विचार नरहेको हुनाले कुनै अवस्थामा पनि चित्त एकाग्र हुँदैन भन्ने धारणा जमेको हुनसक्छ ।

अतः जयसेनले भगवान बुद्धको शिक्षामा के साँच्चै नै चित्त एकाग्र हुँच्छ र भन्ने प्रश्न उत्सुकता पूर्वक सोधैछ । जब अग्निवेशले हुँच्छ भन्ने उत्तर दिए फेरि जयसेनले निवेदन गरे, “अग्निवेश, चित्त निर्विचार गर्ने धर्मको बारेमा तिमी जती जान्दछौ मलाई सुनाऊ ।”

शायद श्रामणेर अग्निवेशले पनि जयसेन कुमारलाई पहिलेदेखि नै चिनेको थियो । त्यसैले भगवान बुद्धको शिक्षा प्रति राजकुमार कति शंकालु, कति श्रद्धाशून्य छ भन्ने कुरा राम्ररी जान्दथ्यो । अतः वेकामको वहश गरेर समय खेर फाल्न चाहैनन्थ्यो । ध्यानको विषय नै एकदम गंभीर छ फेरि श्रद्धाशून्य, शंकालु व्यक्ति सित यस्तो गंभीर विषयको बारेमा गरेको चर्चा त्यति सार्थक, सफल हुन सक्दैन भन्ने उनलाई पूर्व ज्ञान थियो । अतः धर्म सिकाउन सक्ने आप्पी क्षमतालाई बुझेर अन्य मान्यतामा गहिरो आस्था जमेको राजकुमारको वादविवाद गर्ने वृत्तिलाई जानेर अग्निवेशले धर्मचर्चा शुरू गर्नु अगावै एक शर्त राखे । उस्ते भने कि, “म जुन उपदेश दिन्छ, राम्ररी सुन्नु । यदी तिमीले धर्मलाई राम्ररी बुझ्न सक्यौ भने ठीक छ, होइन भने तिमी आप्पी मतमा एकदम स्थिर रहनु र त्यस वार्तालापलाई यहीं स्थगीत गर्नु । त्यस पश्चात अन्य कुनै कुरा सोधेर व्यर्थको वादविवाद नगर्नु ।”

राजकुमारले यो शर्त स्वीकार गरे र श्रामणेरले धर्म देशना दिए । सुन्दासुन्दै बीचमा नै अवितर्क अविचार चैतसिक एकाग्रता प्राप्त गर्नु संभव छैन एकदम “असंभव असंभव” भन्दै जुरुक्क उठेर राजकुमार छिडे ।

श्रामणेरले राजकुमार जयसेनलाई के धर्म देशना दिए, यस विषयमा हामीलाई केही थाहा छैन । परन्तु हामी अनुमान लगाउन सक्छौं कि उनले चार ध्यान समाप्तिको साथ साथै विपश्यना जन्य परममुक्त अवस्था प्राप्त गर्ने मार्गको बारेमा वर्णन नगरेको भएता पनि यति त जस्त बताएको हुनुपर्छ कि कसरी ध्यानी साधक वित्तक्विचारानं वूपसमा - वितर्क विचारको उपशमन गर्दछ, अज्ञतं सम्पसादनं चेतसो एकोदिभावं - आन्तरिक प्रसन्नताले भरपूर चित्त एकाग्रता प्राप्त गर्दछ अवितर्कं अविचारं समाधिजं पीतिसुखं उपसम्पञ्ज विहरति - निर्वितर्क, निर्विचार समाधिबाट उत्पन्न हुने प्रिति (चैतसिक आनन्द) र सुख (कायिक सुख) जन्य दोस्रो ध्यान - समाप्तिमा विहार गर्दछ ।

राजकुमार जयसेनको यही प्रश्न थियो कि निर्वितर्क, निर्विचार चित्त - एकाग्रता प्राप्त हुन सक्छ र ? यसभन्दा अगाडिको उच्च अवस्थाको बारेमा जान्ने उस्को कुनै रुचि थिएन, अतः श्रामणेरले

उसलाई यति मात्रै बुझायो होला । यसको साथसाथै यस बारेमा पनि अवश्य भन्यो होला कि दोस्रो ध्यान समाप्ति उपलब्ध गर्नु पूर्व प्रथम ध्यान समाप्ति उपलब्ध गर्नु आवश्यक हुन्छ, जुन अवस्थामा सवित्रकक्ष सविचार हुन्छ, अर्थात जसमा वितर्क विचार आउँछ परन्तु -

विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि -

कामभोग तथा अन्य अकुशल धर्म चिन्तनबाट विमुक्त हुन्छ । यद्यपि प्रथम ध्यानमा नै संकल्प - विकल्प, चिन्तन मनन सर्वथा निरुद्ध हुँदैन । परन्तु जुन विचार आउँदछ त्यो सम्यक हुन्छ, धर्ममयी कुशल चेतनामा आधारित हुन्छ । मनको विकारबाट विकृत हुने सबै अकुशल चिन्तन त्याज्य हुनु पर्दछ, परन्तु कामभोगको चिन्तन सर्वाधिक अकुशल हुन्छ । अतः त्यसलाई त्यानु अत्यन्त अनिवार्य हुन्छ । त्यसैले भनिएको छ कि विविच्चेव कामेहि । काम भोगको चिन्तन मननबाट विमुक्त नभईकन प्रथम ध्यान प्राप्त गर्न सक्दैन, द्वितीय ध्यान त धेरै टाढा रह्यो ।

पाँच निवरणबाट छुटकारा पाउनको लागि पाँच शील पालन गर्नु पर्दछ । गृहस्थ हो भने कामभोग सम्बन्धित मिथ्याचरण अर्थात व्यभिचारबाट सदैव विरत रहनु पर्दछ । गृहस्थ दम्पति हो भने कमसेकम हप्तामा एक पटक उपोसथ ब्रत बस्नुको साथसाथै ध्यानको अभ्यास गर्ने ध्यानकेन्द्रमा रहेको समयमा अनिवार्यतः अखण्ड ब्रह्मचर्यको पालन गर्नुपर्दछ । अगाडि बढ्दै जाँदा सदगृहस्थ भएर पनि सहज भावले सदैव ब्रह्मचर्य जीवन व्यतीत गर्दै कामभोगको क्षेत्रबाट सर्वथा विमुक्त हुन सक्छ । कामभोगको विकारबाट विमुक्त नभईकन अन्य प्रकारका मनोविकारहरूबाट विमुक्त हुनु असम्भव छ । अन्य प्रकारका मनोविकारहरूबाट विमुक्त नभईकन कुनै मिथ्या समाधि प्राप्त गरेता पनि सम्यक् - समाधि प्राप्त गर्नु सर्वथा असंभव छ । अतः राजकुमार जयसेनलाई यी सबै कुरा असंभव लाग्यो र “असंभव असंभव” भन्दै गए ।

यी सारा वृतान्त जब भगवान बुद्धको समक्ष पुग्यो तब उहाँले भन्नुभयो, “ध्यानको यो अवस्था कामभोगबाट विरत रहेमा मात्र प्राप्त हुन्छ । कामभोगमा सदैव निमग्न रहने कामवितर्कबाट पिल्सीएको, कामाग्निबाट जलेको, त्यस्को सदा खोजी गर्ने, सदा त्यस्को चिन्तामा मग्न रहने राजकुमार जयसेनले यस अवस्थाको साक्षात्कार गर्नु, यसलाई प्राप्त गर्नु कदापि सम्भव छैन । साँच्चै नै असम्भव छ ।

राजकुमार जयसेनले यस्तो कल्याणकारी विद्या किन सिक्न चाहेन यसबारेमा जानकारी दिने श्रोतको अभाव छ । शायद राजकुमार जयसेन स्वयं अत्यन्त कामातुर व्यक्ति हुनुको कारण जीवनका केही दिन कामभोगबाट विरत रहेर ध्यानको यो कल्याणकारी विद्या एकपटक पनि सिक्न चाहेन अथवा उनी यस्तो गुरुको जालमा फसे जो शील - सदाचार पालन गर्नु निरर्थक मान्दछ र कामभोगको रस्वादनमा सदैव निमग्न रहनु कुनै अकुशल मान्दैन ।

६. तीन दिवसीय शिविरः दश दिवसीय शिविरमा वसिसकेका पुराना साधक-न्यस शिविरमा सम्मिलित हुन सक्नेछन् ।
७. सतिपट्टान शिविरः यस शिविरमा पूज्य गुरुजी वा सहायक आचार्यसंग कम से कम तीन वटा शिविर लिइसकेका साधकहरूले मात्र भागलिन पाउने छन् । यसका साथै विगत एक वर्षदिवि नियमित रूपमा दैनिक अभ्यास गरेको हुनु पर्दछ ।
८. एक दिवसीय शिविरः यस शिविरमा १० दिवसीय शिविरमा सम्मिलित भइसकेका साधक-साधिकाहरूले भाग लिन सक्नेछन् ।

मार्च २६-३०

(चैत्र १४-१८)

अप्रिल १-१२

(चैत्र १९-३०)

अप्रिल १४-२२

(वैशाख २-१०)

अप्रिल २६-२९

(वैशाख १४-१७)

३ दिवसीय

१० दिवसीय

सत्तिपट्ठान

(पुराना साधकका लागि मात्र)

बालशिविर

(१२-१५ वर्षका लागि मात्र)

मई १-१२
(वैशाख १९-३०)
मई ५-२६
(वैशाख २३-जेष्ठ १३)
मई १४-२५
(जेष्ठ १-१२)
मई २७-३१
(जेष्ठ १४-१८)

१० दिवसीय
२० दिवसीय
१० दिवसीय
३ दिवसीय
(पुराना साधक मात्र)

दान दिने-सुअवसर

नेपाल विपश्यना केन्द्र (नेविके) धर्मशूङ्गमा दीर्घ शिविर सञ्चालनार्थ धम्महलको निर्माण हुँदैछ । आगामी वैशाख २३ देखि जेष्ठ १३ गतेसम्म हुने बीस दिवसीय शिविरको लागि तयार हुने गरी निर्माणकार्य जोडतोडका साथ भइरहेको छ । करिव ६० जना साधक-साधिकाका लागि निर्मित उक्त हल समापनको लागि आवश्यक रकमको कमी भइरहेको छ । अतः यस दान कार्यमा सहभागी हुन इच्छुक साधक-साधिकाले नेविकेमा सम्पर्क राख्नु होला ।

धर्म

हिन्दी

काम-तृष्णा से बृहदतर अन्य तृष्णा ना कोय ।
तृष्णा जगे तो दुःख जगे, विकल व्यथित ही होय ॥
कामभोग की कामना, सर्जन करे विकार ।
मन में उठते ही रहें, सतत वितर्क विचार ॥
जब हो कामुक कल्पना, मन आंदोलित होय ।
कामराग की कल्पना, मन-मंथन ही होय ॥
कामहण्य की आहुति, देय आग धधकाय ।
सतत प्रज्वलित की रहे, चैन रंच ना पाय ॥
तृष्णानल ज्यों ही बुझे, होवें दूर विकार ।
मानस शान्त प्रशान्त हो, रुकें विकल्प विचार ॥
रोम रोम रामांच हो, हर्षित पुलकित होय ।
काया वाणी मौन मन, सहज समाहित होय ॥

मंगल कामना सहित
मदन कृष्ण कायस्थ
रोडहाउस क्याफे, ठमेल
फोन नं. २२९१८७

गाथा

हिन्दी

शील धरम पालन भला, सम्यक् भली समाधि ।
प्रज्ञा तो जाग्रत भली, दूर करे भव व्याधि ॥
तेरे मेरे स्वप्न की, विमुख हुई जब धार ।
बैरी सा लगने लगा, हुआ चित्त का भार ॥
तृष्णा से दुःख जागते, तृष्णा से भय होय ।
तृष्णा त्यागे दुःख मिटे, भय काहे से होय ?
सम्यक् दर्शन के बिना, सम्यक् ज्ञान न होय ।
बिन दर्शन ज्ञान से होय सत्यका बोध ।
सम्यक् दर्शन ज्ञान से, होय सत्यका बोध ।
अहंभाव सब दूर हों, होवे चित्त-विशोध ॥
छोडे मिथ्या कल्पना, करे सत्य की शोध ।
सत्य शोधते शोधते, होय मुक्ति का बोध ।

मंगल कामना सहित
भाजुरत्न फर्मा
वीरगञ्ज ।

प्रकाशक : नेपाल विपश्यना केन्द्र, धर्मशूङ्ग, बुढानीलकण्ठ, काठमाडौं । फोन : ३७९६५५

२०५२ फाल्गुण

सम्पर्क स्थान : श्री रूप ज्योति, ज्योति भवन, पो. ब. नं. १३३, काठमाडौं । फोन : २-२५४९०, २-२३९६८

मुद्रक : नेपाल प्रेस, शुक्रपथ, काठमाडौं, नेपाल । फोन : २२९० ३२, फॉक्स : (१९७३-१) २२५ ४५०

जि.प्र.का.द.नं. ३८-५१-५२
हुलाक द. नं. १४-५१-५२

● वार्षिक शुल्क रु. २४-८-

साधकको नाम :

ठेगाना :